

Historian kertomuksen teologia

Johdanto

Mitä enemmän olen opiskellut eksegetiikkaa, sitä vakuuttuneemmaksi olen tullut historiantutkimuksen kriisistä. Viitataan tällä siihen, että historiallisen tiedon saavuttaminen tuntuu vaikealta, jopa mahdottomalta. Kunnollista vertailukohtaa Raamatun tekstien historiakuvauselle ei löydy sen paremmin Vanhan kuin Uudenkaan Testamentin puolelta. Esseeni ensimmäinen osa käsittelee tätä ongelmaa tarkemmin.

Historiantutkimus tuntuu kuitenkin olevan kriisissä vain omasta näkökulmastani. Valtaosa eksegetiikan parissa tehtävästä tutkimuksesta tuntuu edelleen olevan kiinnostunut tekstien historiallisen faktisiteetin jäljittämisestä ja siitä historiallisesta tilanteesta, jossa tekstit on aikoinaan laadittu. Mario Liveranin *Israel's History and the History of Israel* on esimerkki tällaisen suunnan teoksesta. Käsittelem sen antia esseen toisessa osassa.

Vaikka historiantutkimus onkin mielestäni ajautunut eräänlaiseen umpikujaan – reaalihistoria onkin huomattavasti vaikeammin jäljitettävissä kuin aiemmin on otaksuttu – ei tämä kuitenkaan tarkoita eksegetiikan haaksirikkoa. Pikemminkin päinvastoin: nyt eksegeetti voi keskittyä historioitsijan roolin sijasta teologina toimimiseen. Tekstien tutkimusta on jatkettava, mutta huomio on siirrettävä historiallisen totuuden ja ”alkuperäisen” muodon sijasta tekstin sisällön merkityksen etsimiseen. Tekstien muoto on nähtävä osana tekstien sisältöä ja sanoman välittämistä, ei puhdistettavana historiallisena legendana. Esittelen näitä ajatuksia enemmän esseen kolmannessa osassa.

Päätelmäkappaleessa jatkan eksegetiikan suunnan kartoittamista. Jatkan samoilla teemoilla, jotka aloitin kandidaatintyössäni. Tämä johtaa väistämättä harkitsemaan uudelleen systemaattisen teologian ja eksegetiikan välistä rajanvetoa. Päämääränä on herättää huomiota eksegetiikkaan teologian oppialana.

Summa incognito

”Raamatuntutkijat ovat tiukan jakaantuneita ja syvästi erimielisiä jokaisessa Heprealaista Raamattua koskevassa tärkeässä tulkintakysymyksessä. Teksti väistää mitään kattavaa tulkintaa, jonka takana kaikki raamatuntutkijat olisivat. Teksti itsessään jopa sallii loputtoman riitelyn ilman pelkoa yhteisymmärryksen löytämisestä”.¹

Carrollin näkemys Vanhan Testamentin historiallisten ongelmien ratkomisesta tai yksimielisen tulkintamallin löytämisestä tuntuu realistiselta. Liveranin historioitsijalle uskoma tehtävä, jossa kirjallisista kuvauksista on eroteltava historiallinen fakta tai tunnistettava, ettei sellaista ole lainkaan,² on vertailuaineiston vähäisyyden vuoksi liki mahdoton. Vanhan Testamentin tekstit kuvaavat suurelta osin sellaisia tapahtumia, joista ei ole jäänyt merkittäviä arkeologisia löytöjä (erämaavaellus, maan valloitus) tai antavat tapahtumista sellaisia yksityiskohtia, joita ei ole mahdollista puntaroida historiallisen aineiston valossa (henkilöhistorialliset tapahtumat). Barstadin yritys siirtyä faktojen etsimisestä vaihtoehtojen todennäköisyyksien arviointiin³ ei ole yhtään sen kestävämmällä pohjalla. Päinvastoin, spekulatio vain laajenee, kun eri tutkijat esittävät erilaisia näkemyksiä siitä, mikä on heidän mielestään todennäköisin historiallinen tapahtumienkulku.

Raamattu on toki tärkein lähde rautakauden Palestiinasta⁴, mutta faktisesti vanhimmat löydettyt käsikirjoituskopiot on ajoitettu toiselle vuosisadalle ennen ajanlaskun alkua. Tekstien varsinainen kirjoitusajankohta on siis tuntematon ja jää redaktiokriittisen arvailun varaan. Arkeologia on Kletterin kuvauksen mukaan yhtäläillä epätasällinen tiede: kaivaminen on hidasta käsityötä, sirpaleiden ja palasten kokoamista vieläpä usein paikallisen väestön luomassa epäystävällisessä ilmapiirissä. Niinpä rauniolöytöjen ajoituksista on erilaisia tulkintoja – Low ja Conventional Chronology -keskustelu ja Megiddon viidennen kerroksen ajoittaminen on tästä malliesimerkki – eivätkä esinelöydöt vielä itsessään kerro mitään kalujen merkityksestä tai käyttötarkoituksesta. Lisäksi arkeologiset kaivaukset ovat mahdottomia Jerusalemissa, joka kuitenkin toimii monen Israelin valtiollisen historian tapahtuman päänäyttämönä.⁵

Arkeologian löydöt voidaan sovittaa Vanhan Testamentin kertomuksiin,⁶ mutta tässä on pikemminkin kyse tulkintasuunnan valitsemisesta kuin objektiivisesta lopputuloksesta. Toisin sanoen, jos

¹ Carroll 1998, 70.

² Liverani 2005, 367. Samoin Davies 1998, 128.

³ Barstad 1998, 126.

⁴ Ibid., 127.

⁵ Kletter 2008.

⁶ Ibid.

lähdetään liikkeelle siitä olettamuksesta, että Vanhan Testamentin kertomukset ovat aitoa historiaa, arkeologian tulokset eivät sanottavasti haasta tätä näkemystä. Toisaalta jos raamatullista kuvausta ei haluta pitää historiallisesti arvokkaana, arkeologian pohjalta voi tehdä myös muunlaisia historiankuvauksia. Kuten Van De Mieroop muistuttaa, viittaukset historiallisiin henkilöihin ja tapahtumiin ei vielä tarkoita, että koko kertomus olisi historiallisesti paikkaansa pitävä.⁷ On täysin mahdollista, että Vanhan Testamentin kirjoittajat ovat sitoneet uskonnollisfilosofisen kertomuksensa muutamaiin historiallisiin faktoihin saadakseen tarinalleen uskottavuutta.

Pakkosiirtolaisten teologia: Liveranin teoria

Kun historiallinen todenperäisyys ja varma historiallinen tieto ovat siis saavuttamattomissa, jäljelle jää vain erilaisten tulkintojen ja teorioiden tekeminen. Liverani paljastaa omat korttinsa heti teoksensa esipuheessa ja esittää, että pakkosiirtolaisuuden aikana tarvittiin kansallista ja uskonnollista ykseyttä sekä oikeutus maan ”valloittamiselle”, joten pakkosiirtolaiset sepittivät kertomukset erämaavaelluksesta, maanvalloituksesta ja lain antamisesta.⁸

Liveranin mukaan merkittävin käänne oli kuningas Josian toimeenpanema kulttireformi (2. Kun. 22:3-23:24), jota tapahtui ennen kaikkea kansallisen yhtenäisyyden vahvistamiseksi poliittisesti uhanalaisessa tilanteessa. Samassa yhteydessä deuteronomistinen historiankirjoitus asetti Josian aikaisempien uskonnollis-poliittisten heerosten huipentumaksi. Pakkosiirtolaisuuden aikana tämä teologia nousi uudestaan esille, kun tarvittiin keinoa osoittaa Babyloniaan pakkosiirretyt juudealaiset maan oikeiksi omistajiksi ja perinteiden seuraajiksi: moraalinen ja uskonnollinen uskollisuus Herraa kohtaan oli liittoteologian lain ydinosa. Paluun kokemukset taas ohjasivat pakkosiirtolaisia luomaan arkkityypit erämaavaelluksesta ja maanvalloituksesta.⁹

Liveranin teorian puolesta puhuvat huomattavat samankaltaisuudet Assyrian maineikkaan historian ja Israelin historian välillä. Voi hyvin kuvitella, kuinka pakkosiirtolaiset tutustuttuaan muinaisen imperiumin mahtavaan historiaan halusivat kirjoittaa omalle kansalleen yhtä suurellisen eepoksen.¹⁰ Yhtäläisyyksiä voi löytää lukuisia: Hammurabin sotaretket ja henkilökohtainen hallintatapa, maine oikeudenmukaisena hallitsijana ja suurvallan mureneminen hänen kuolemansa jälkeen muistuttaa Daavidin & Salomon kertomusta; suurvaltojen johtajat tekivät keskenään henkilökohtaisia

⁷ Van De Mieroop 2004, 210.

⁸ Liverani 2005, xv.

⁹ Ibid., 175-179, 218-222, 243-244, 271, 279, 344-347, 363-364.

¹⁰ Van De Mieroop 2004, 253, 265 ja Liverani 2005, 243-244.

sopimuksia ja vahvistivat niitä lahjoilla ja avioliitoilla (vrt. 2. Sam. 10:1-2, 1. Kun. 5:15, 10:10); militarismin nousu antoi upseereille enemmän poliittista päätösvaltaa (vrt. 2. Sam. 3:22-39); hallitsijat pyrkivät näyttämään mahtinsa suureellisilla rakennustöillä (vrt. 1. Kun. 6:38-7:1); kuningas kävi sotaa Assur-jumalan kunniaksi (vrt. Joos. 11:20, 1. Sam. 15:3-8); sotasaaliit ja väestönsiirrot olivat suunnattomia rakennustöiden ja maanviljelyksen kustantamiseksi (vrt. 2. Sam. 8:2, 12:29-31); kuninkaas vannottivat alamaisiaan uskollisuudesta jumalten edessä (vrt. Joos. 24:25, 2. Kun. 23:2-3); profeetallisten tahojen tärkein tehtävä oli kertoa sopiva aika sodalle ja rauhalle (vrt. 1. Sam. 30:6-8, 1. Kun. 22:6).¹¹

Liveranin teoksen suurimpana heikkoutena ovat heikot lähdeviittaukset. Useissa kohdin tutkija esittää näkemyksiään historiallisina faktoina ilman minkäänlaisia perusteluja. Liveranin mukaan esimerkiksi Salomon valtakunta ei voinut olla niin laaja kuin Vanha Testamentti esittää (1. Kun. 5:1, 4-5), tulvakertomuksen (Gen. 6-10) täytyy olla kirjallinen kopio eikä muistikuva katastrofista, Joosefin tarina (Gen. 37-50) edellyttää siirtolaisuuden Egyptissä, joten se voi olla vasta 400-luvulta ja maan jakaminen arvalla (Num. 33:50-34:15) on täysin keksittyä.¹² Tämänkaltaista ehdotonta mutta perusteetonta argumentaatiota on vaikea ottaa vakavasti. Samankaltaisuudet Assyrian kulttuurihistorian kanssa puolestaan eivät välttämättä kerro suoranaisestä kopioimisesta, vaan yhteisistä kulttuurihistoriallisista juurista ja samasta kulttuurikontekstista, minkä Liveranikin myöntää.¹³

Yhtenä mahdollisena tulkintana Liveranin esitys on toki pätevä, mutta varteenotettavana historian selontekona hänen mallinsa on huomattavasti kyseenalaisempi. Omalta kannaltani olen yhtä mieltä Liveranin kanssa siitä, että pakkosiirtolaisuuden aikana tapahtui paljon teologista kehittelyä kansallisen historian varassa. Mutta siinä missä Liverani katsoo pakkosiirtolaisten käytännössä luoneen historian muutamien historiallisten faktojen varaan, minä oletan, että kyse oli pikemminkin historian tulkitsemisesta. Historia antoi välineen ymmärtää läpikäytävää kriisinaikaa, koska monessa kohdin saatettiin samaistaa nykytilanne kansan historialliseen kohtaloon. Menneisyyden tapahtumat antoivat välineet luoda pakkosiirtolaisuuden kannalta relevanttia teologiaa.

Näkemykseni perustuu siihen, että vaikuttaa sosio-psykologisesti yksinkertaisesti oudolta, että kukaan voisi sepittää yhteisölleen historiaa ja sitten suhtautua siihen niin kiivaan uskollisesti. Epäilemättä nationalistit kirjoittavat historian, mutta voidakseen itse uskoa siihen heidän on täytynyt tehdä

¹¹ Van De Mierop 2004, 104-108, 131-132, 136-138, 217-219, 242, 249.

¹² Liverani 2005, 96, 234-235, 269, 284.

¹³ Ibid., 140-141, 162, 198. Samoin Kletter 2008.

se mahdollisimman uskollisesti ja keskittyä pikemminkin tulkitsemiseen kuin sepittämiseen.¹⁴ Lisäksi Liveranin selitykset ontuvat monessa kohdin: historiankirjoitus olisi voitu tehdä paljon tehokkaamminkin tukemaan paluumuuttajien agenda. Kansan esivaltiohistorian kertomuksilla on epäilemättä ollut arvoa pakkosiirtolaisille, mutta niissä on myös paljon sellaista, mikä ei sovi Liveranin teoriaan. Näiden epäkohtien selittäminen myöhemmän redaktion avulla on vähän liian halpa ratkaisu.

Oleennaista ei kuitenkaan ole se, millaisessa ympäristössä tekstit ovat syntyneet. Kuten edellä mainitsin, tämän tutkiminen on viime kädessä tutkimusmahdollisuuksien ulkopuolella. Paljon tärkeämpää on kiinnittää huomiota siihen, millaista teologiaa pakkosiirtolaiset loivat.

Kertomus, teologian väline

Becking kirjoittaa Esran kirjasta, ettei se ole varsinaisesti historiankirja, vaan historiassa kirjoitettu kirja: Kirjoittaja ei pyri kuvaamaan objektiivista historiaa, vaan antaa oman selontekonsa tapahtumista oman tulkintansa rydyttämänä.¹⁵ Itse asiassa on hyvin vaikeaa edes esittää historian tapahtumia tekemättä niistä kertomusta. Vähintäänkin kertomuksellistaminen on keino elävöittää historiaa ja antaa lukijoille mahdollisuus kokea menneisyyden tapahtumia:¹⁶ kertomus ikään kuin raamittaa kokemuksen ja mahdollistaa näin sen välittämisen toisille.¹⁷

Toisin kuin Liveranin hieman halveksiva sävy antaa ymmärtää, menneiden tapahtumien kertomuksellistaminen ei merkitse niiden ”sepittämistä”, valheellista laatimista. Becking tekee eron kertomuksen (*narrative*) ja kuvitelman (*fiction*) välille: edellinen on ajatuksen esittämiskeino, jälkimmäinen taas realismista irtautumista. Nämä eivät välttämättä kulje käsi kädessä.¹⁸ Kertomuksellisuuden vahvuus on Carrollin mukaan siinä, että kertomus toimii myös ilman historiallista faktisiteettia.¹⁹ Tarinan maailmankatsomuksellinen puhuttelevuus ja totuudellisuus eivät riipu siitä, ovatko kertomuksessa kuvatut tapahtumat historiallisesti todellisia. Toisin sanoen Vanhan Testamentin tekstejä ei ole ensisijassa laadittu historian vaan teologian vuoksi: niiden huomio keskittyy asioihin, jotka ovat tärkeitä teologian kannalta. Esimerkiksi deuteronomistien kuningasajan kuvausten kan-

¹⁴ Tällaisia reunahuomautuksen kaltaisia merkintöjähän VT:n teksteissä on paljon: Tuom. 14:4, 17:7; 1. Sam. 9:9, 13:9; 1. Kun. 16:13, 22:48; 2. Kun. 14:25, 18:12; 2. Aik. 12:2, 28:6; Jer. 40:3. Samoin profeettakirjallisuudessa on olennaisesti kyse menneiden ja nykyisten tapahtumien tulkitsemisestä.

¹⁵ Becking 1998, 53.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Jeppesen 1998, 143.

¹⁸ Becking 1998, 54.

¹⁹ Carroll 1998, 64.

nalta olennaista on se, palvoivatko kuninkaat Herraa vai epäjumalia (1. Kun. 15:3 ja 15:11-15), koska epäjumalanpalvelusta pidetään tuhon syynä (2. Kun. 17:7-20).

Samanlainen tapahtumien selittäminen, syiden antaminen ja merkityksen löytäminen historian tapahtumien kokonaisuudelle pätee kaikkeen historiankirjoitukseen. Liverani poimii samalla tavalla tietyt historiallisina pitämänsä faktat ja sommittelee niistä tarinan pienestä kulttuurieliitistä, jonka ideologinen luovuus ponnistaa vastoinkäymisistä ja sinnikkäästä tarpeesta luoda kulttuuri-identiteetin kautta lupa olla olemassa.

Näin ollen olennaista ei olekaan kertomuksen historiallisuus, vaan sen sanoma. Thompsonin mukaan pakkosiirtolaisuuden myytti kertoo siitä, miten jumalattomat kohtaavat väistämättä loppunsa.²⁰ Davies taas näkee siinä tarinan rangaistuksesta ja pelastuksesta, joka kanoniseen kokonaisuuteen asetettuna edustaa muutosta tottelemattomuuden ajasta uuteen alkuun.²¹ Jeppesen puolestaan kirjoittaa, että eksiilikertomus on pohjimmiltaan lohdullinen: Ei ole olemassa niin kauheaa onnettomuutta, etteikö siitä voisi Herran avulla selvitä.²² Carroll on kaukonäköisempi ja kysyy onko todella olemassa vain yksi ainoa tapa tulkita profeettojen eksiiliretoriikkaa.²³ Ja totta onkin, että eksiilin retoriikalla on merkittävä asema juutalaisessa teologian traditiossa: Ajatus siitä, että pelkkä asuminen Luvatussa maassa ei vielä riitä, jos on epäjumalanpalvelija ja mukautuu paikalliseen kulttuuriin,²⁴ tulee vastaan myös intertestamentaarisessa kirjallisuudessa (Tob. 13:5-6, Viis. 18:7-9, Sir. 10:13-19) ja Uudessa Testamentissa (Mark. 12:1-11, Room. 11:17-32).²⁵

Lopuksi

”Historiallis-kriittinen menetelmä on raamatuntutkimuksen ainoa mahdollisuus. Äärikonservatiivista lähestymistapaa kuvaillaan kyllä teorian tasolla ikään kuin se olisi varteenotettavakin vaihtoehto. Perehtyminen konkreettiseen fundamentalistiseen sananselitykseen karistaa kuitenkin nopeasti turhat luulot”.²⁶

²⁰ Thompson 1998, 118.

²¹ Davies 1998, 129-130.

²² Jeppesen 1998, 143.

²³ Carroll 1998, 78.

²⁴ Liverani 2005, 222.

²⁵ Myös Wright 1996 ja Eskola 2008 näkevät Jeesuksen ja Paavalin käyttävän pakkosiirtolaisuuden teologiaa.

²⁶ Räisänen 1981, 117.

Heikki Räisäsän perintönä tekstien historiallisuuteen liittyvät kysymykset ovat tulleet hallitseviksi eksegeettisen tutkimuksen kentälle, vaikka tämä ei ilmeisesti ollutkaan Räisäsän tarkoitus.²⁷ Tämä on johtanut siihen, että eksegeettinen tutkimus on suurelta osalta pikemminkin historiallista kuin kriittistä tutkimusta. Eksegeetit ovat lähestyneet Raamatun tekstejä historioitsijoina, pohtien tekstin kuvaamien asioiden historiallista paikkaansa pitävyyttä ja etsien tekstien alkuperäistä muotoa. Sen sijaan teologeina he etsisivät ensisijaisesti tekstien teologista sisältöä ja puntaroisivat niiden maailmankatsomuksellista totuusarvoa.

Eron suhtautumisessa Raamattuun ei tietenkään käytännössä tarvitsisi kärjistyä joko-tai -asetelmaksi historian ja ”myytin” välillä, kuten Jeppesen esittää.²⁸ Historiallinen näkökulma on syytä huomioida, mutta sen ei tulisi vallata valokeilaa. Olennaisempaa olisi keskittyä nykypäivän kannalta relevanttiin teologiaan, eli sen pohtimiseen mitä nämä pyhät kirjoitukset merkitsevät tänä päivänä. Kuten Jeppesen kirjoittaa: jos eksegeetin todella on tehtävä valinta Raamatun ja historian välillä, tulisi hänen aina valita Raamattu.²⁹

Kirjallisuus

Barstad, Hans

1998 The Strange Fear of the Bible. Lester L. Grabbe (ed.): *Leading Captivity Captive: "The Exile" as History and Ideology*. Journal for the study of the Old Testament Supplement Series 278. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Becking, Bob

1998 Ezra's Re-Enactment of the Exile. Lester L. Grabbe (ed.): *Leading Captivity Captive: "The Exile" as History and Ideology*. Journal for the study of the Old Testament Supplement Series 278. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Carroll, Robert P.

1998 Exile! What Exile? Lester L. Grabbe (ed.): *Leading Captivity Captive: "The Exile" as History and Ideology*. Journal for the study of the Old Testament Supplement Series 278. Sheffield: Sheffield Academic Press.

²⁷ Ibid., 121: ”Yhteiselle historiallis-kriittiselle pohjalle voidaan rakentaa ja rakennetaan varsin erilaisia teologioita. Nämä ovat teologisen keskustelun varsinaista asiaa; tämä kirja on liikkunut ainoastaan sen esikartanoissa. Viitattakoon tässä vain ’pelastushistorialliseen’ ja ’eksistentiaaliseen’ teologiaan”.

²⁸ Jeppesen 1998, 144.

²⁹ Ibid.

- Davies, Philip R.
1998 Exile? What Exile? Lester L. Grabbe (ed.): *Leading Captivity Captive: "The Exile" as History and Ideology*. *Journal for the study of the Old Testament Supplement Series* 278.
Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Jeppesen, Knud
1998 Exile Period – Exile Myth. Lester L. Grabbe (ed.): *Leading Captivity Captive: "The Exile" as History and Ideology*. *Journal for the study of the Old Testament Supplement Series* 278.
Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Kletter, Raz
2008 *The Age of Iron: Archaeology of Palestine / Israel 1200-587 BC*.
Luentosarja Helsingin yliopistossa.
- Liverani, Mario
2005 *Israel's History and the History of Israel*. Transl. Chiara Peri and Philip R. Davies.
London: Equinox.
- Räisänen, Heikki
1981 *Miten ymmärrän Raamattua oikein*.
Vaasa: Kirjapaja.
- Thompson, Thomas L.
1998 *The Exile in History and Myth*. Lester L. Grabbe (ed.): *Leading Captivity Captive: "The Exile" as History and Ideology*. *Journal for the study of the Old Testament Supplement Series* 278. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Van De Mieroop, Marc
2004 *A History of the Ancient Near East*.
Cornwall: Blackwell Publishing.